

УДК 376-056.263.016:811.161.2'221.24'373

**АНАЛІЗ ПРОГРАМИ З «УКРАЇНСЬКА ЖЕСТОВА МОВА. 1 КЛАС» ДЛЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДЛЯ
ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ (2018)**

Шевченко Світлана Миколаївна,

к. п. н., ст. наук. сп.,
ст. наук. сп. відділу історії та філософії освіти
Інститут педагогіки НАПН України
Київ, Україна

Анотація: У статті представлено аналіз Програми з «Української жестової мови. 1 клас» для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху яка допоможе простежити як відбуваються навички УЖМ дітей з порушеннями слуху; показано, що *українська жестова мова* – це повноцінна візуальна комунікативна система; УЖМ – символічна мова зі своєю структурою і закономірностями, яка слугує засобом спілкування глухих людей в Україні, що вважають себе лінгвістичною меншиною.

Ключевые слова: українська жестова мова (УЖМ), діти з порушеннями слуху, спілкування глухих людей, Україна, програма.

Програма з «Української жестової мови. 1 клас» для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху містить такі складові:

- ✦ Пояснювальна записка;
- ✦ Знання про мову;
- ✦ Головні завдання;
- ✦ Основні принципи;
- ✦ загальні розділи як «Знайомство», «Дактилологія», «Числа», «Календар», «Сім'я, сімейні турботи», «Дім, домашні речі», «Продукти харчування», «Здоров'я. Збереження здоров'я», «Пори року», «Відпочинок»,

«Тваринний і рослинний світ», «Школа», «Експерсії», «Українські народні казки», «Наше свято»;

- ✦ Позичій застосування жесту, мовні уміння;
- ✦ Комунікативний блок;
- ✦ Вимоги.

Пояснювальна записка

Курс української жестової мови – важлива складова загального змісту початкової освіти, оскільки мова є не тільки окремим навчальним предметом, не лише як засобу спілкування, але і як засобу навчання, є тим ключовим моментом, коли на зміст спеціальної освіти, у сфері сурдопедагогіки – крізь призму визнання права глухої людини на свою мову, на свою культуру, принцип доступності інформації та ін. Саме вона виступає основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін, відсутність дискримінації за будь-якими ознаками, сприяння рівноправності, забезпечення використання жестової мови як засобу навчання.

Головними завданнями Програми «Українська жестова мова», яка передбачає її вивчення протягом всього терміну шкільного навчання, є:

- *досконале оволодіння першою/рідною мовою, тобто мовою глухих людей;*
- *формування бази для успішного засвоєння другої мови – словесної;*
- *пізнання і оволодіння двома культурами: чуючої та нечуючої спільнот [1, с. 7].*

Основна мета цього курсу – забезпечити розвиток, удосконалення умінь і навичок усного мовлення (слухання-розуміння, говоріння УЖМ); будувати зв'язні висловлювання; сформувати певне коло знань про мову і мовні уміння; забезпечити мотивацію вивчення рідної жестової мови.

У процесі вивчення УЖМ учнями спеціальних для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху 1 класу УЖМ поглиблюються уявлення школярів про навколишній світ, розвивається їхнє образне і логічне мислення; здійснюється патріотичне, культурне, морально-

етичне, естетичне виховання учнів.

Навчання УЖМ має бути спрямоване на розвиток у дітей, окрім загальнонавчальних, таких загальнонавчальних умінь: організаційних, загальнопізнавальних, контрольних-оцінних. Важливо формувати у першокласників почуття відповідальності за виконане завдання, готовність самостійно працювати з новим.

Відповідно до Держстандарту початкової освіти (де передбачено вивчення УЖМ як мови навчання (перша мова) та як мови опанування (друга мова). Як зазначає Адамюк Н.Б. створено дві програми. «Різниця між ними полягає в тому, що в програмі «Українська жестова мова» як мови опанування (тобто другої мови) прописана менша кількість тем у розділах програми та полегшені вимоги до знань і умінь учнів. Також на вивчення розділів передбачена більша кількість годин, ніж у програмі «УЖМ», як мови навчання (тобто першої мови)» [1, с. 8].

Також програма УЖМ має такі змістові лінії: мовленнєвою, мовною, соціокультурною. Вчитель УЖМ, враховуючи реальні можливості глибшого опанування учнями першого класу навчального матеріалу, може збільшити змістове навантаження за рахунок власних методичних доробок, підібраних методично-інформаційних матеріалів.

Відповідно до освітнього рівня: початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта і повна загальна середня освіта, – різняться і мета уроків з навчального предмету «УЖМ».

Мета уроків у початковій школі передбачає:

- вивчення і розширення жестової лексики;
- формування уявлень про оточуюче середовище на основі першої мови;
- навчання побудови жестових конструкцій за лінгвістичними нормами УЖМ.

Зміст уроків синхронізується з програмами таких предметів: «Людина і світ», «Українська мова». Крім того, *загальний зміст Програми «Українська*

жестова мова» представлено двома блоками: лінгвістичним і комунікативним.

Мета лінгвістичного блоку розкриває особливості граматики і лексики жестової мови, у формуванні знань про структуру жесту, його конситуативність, про морфологію і синтаксис УЖМ, засоби відображення мовних універсалій (фіксації просторових, цільових, умовних, об'єктивних, атрибутивних, кількісних і інших відношень).

Мовленнєва змістова лінія, яка є основною, передбачає розвиток усного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися УЖМ як засобом спілкування, пізнання, впливу. З цією метою розвиваються, удосконалюються усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи у дошкільному віці (слухання-розуміння; діалогічне, монологічне мовлення), а також формуються, удосконалюються види мовленнєвої діяльності. Саме тому теоретична частина програми для початкової школи існує нумерація позицій застосування жесту в певному місці, що є важливим для диференціації подібних за конфігурацією жестів, які візуально подібні, але, розташовані в певній позиції, несуть інше смислове значення.

Мовна змістова лінія, маючи спрямованість на засвоєння дітьми знань про мову, вміння УЖМ, розробляється з урахуванням того, що в початковому курсі формування в учнів знань про мову.

Соціокультурна змістова лінія УЖМ передбачає розширення уявлень учнів про культуру Глухих, її особливості в різних регіонах України, у різних етносів, які населяють Україну. Ця робота має органічно поєднуватися з іншими аспектами навчання і реалізовуватися за допомогою дібраних текстів, використання тематичних груп слів у яких відображено її особливості та культура. Як зазначає Адамюк Н.Б. «*Мета комунікативного блоку* полягає в організації осмислення і використання особливостей лінгвістики УЖМ на практичному матеріалі, який враховує постановку питань і відповідей, побудову діалогів, монологів; формування творчих знань і вмінь будувати описи, розповіді, твори; вдосконалення ведення викладу міркування, заперечення, відстоювання у формі обговорення, дискусії тощо; шліфування

майстерності читання поетичних творів у жестовому виконанні» [1, с. 9].

У реалізації лінгвокомунікативних цілей вчитель УЖМ застосовує різноманітні вправи, серед них комунікативні, пізнавальні, ігрові, трансформаційні, вправи на підставлення і порівняння, конструювальні, навчальні, творчі, перекладні, логічні та ін.

Мовленнєва діяльність

Програма передбачає набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне УЖМ, діалогічне й монологічне; про особливості висловлювань, обумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Однак основну увагу в навчанні слід приділяти розвитку умінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності: слухання-розуміння, говоріння. З цією метою необхідно використовувати спеціальні види роботи УЖМ, забезпечувати регулярний контроль за сформованістю відповідних умінь дітей з порушеннями слуху.

Зазначимо, що в основі розвитку навичок мовленнєвої УЖМ діяльності лежить уміння слухати і розуміти усне мовлення. Діти з порушеннями слуху, для яких жести мови є рідною, безумовно, володіють цим умінням на побутовому рівні. Однак у шкільному навчанні постійно збільшується лексичний запас, розширюється тематика й поглиблюється логіка міркувань у висловлюваннях, що пропонуються для слухання. При цьому значно підвищуються вимоги до точності сприйняття усного мовлення, розуміння УЖМ, уміння зосереджувати довільну увагу протягом більш тривалих відрізків часу.

Знання про українську жестову мову, мовні уміння дітей з порушеннями слуху – 1 клас.

Учні одержують загальні уявлення про мову як засіб спілкування, пізнання, впливу; про існування у світі різних мов (споріднених і неспоріднених), про УЖМ, що функціонують в Україні.

1 клас є особливим щодо змісту й організації навчальної діяльності дітей з порушеннями слуху на уроках української жестової мови. Саме тут

відбувається активне становлення навичок спілкування УЖМ: учні починають спершу мислити, пізнавати свою рідну УЖМ, а пізнання містить у собі три складові: сприймання, осмислення і розуміння; спілкуючись набувають вміння здобувати доступ до інформаційного простору; створюючи ситуативні умови дають навички до з'ясувати щось, дати комусь пораду, висловити захоплення і т.п.; створюються психологічні умови, максимально наближені до комунікативних; формування, вдосконалення та розвиток навичок і вмінь учнів у різних видах мовленнєвої діяльності шляхом багаторазового й різноманітного виконання мовленнєвих або мовних дій (операцій), які є надзвичайно важливими для дітей з порушеннями слуху; розвиток практичних умінь створює для учня УЖМ перетворювати мовні знаки однієї мови в мовні знаки іншої мови, тобто подана мовна модель набирає іншої форми (наприклад, жестова чи словесна модель трансформуються в дактильну форму); розвиток творчих здібностей, нахилів, інтересів учня; процес перекладу з однієї мови на іншу, зазвичай, з рідної на ту, яка вивчається. Оскільки метою Програми є формування нечуючого білінгва (особи, яка володіє двома мовами), то передбачається переклад двох видів: словесно-жестовий і жестово-словесний. Зазначені вправи у програмі є досить потужним засобом активізації знакоутворюючих моделей і застосовуються в навчальному процесі після застосування інших попередніх вправ для дітей з порушеннями слуху.

Перший клас (перша мова) - Програма для 1 класу містить такі складові:

- ✦ Кількість год;
- ✦ Зміст навчального матеріалу;
- ✦ Спрямованість лінгвістично-комунікативної роботи;
- ✦ Навчальні досягнення учнів;
- ✦ Вимоги.

Перший клас (друга мова) - Програма для 1 класу містить такі складові:

- ✦ Кількість год;
- ✦ Зміст навчального матеріалу;
- ✦ Спрямованість лінгвістично-комунікативної роботи;

- ✦ Навчальні досягнення учнів;
- ✦ Вимоги.
- ✦ Рекомендована література;
- ✦ Умовні позначення.

Для розуміння диференціації понять «ЖМ як перша мова» і «ЖМ як друга мова» визначаємо коло осіб, для яких ЖМ є або тою, або іншою мовою. *Жестова мова як рідна/перша мова*, до категорії осіб, які повинні оволодіти УЖМ у зазначеній якості відносяться:

- особи з порушеннями слуху дошкільного віку, а саме – глухі та слабкочуючі діти, які мають суттєву втрату слуху від народження чи втрату слуху в ранньому дитинстві;

- особи з порушеннями слуху шкільного віку, а саме – глухі та слабкочуючі діти, які мають суттєву втрату слуху від народження чи втрату слуху в ранньому дитинстві;

- особи з порушеннями слуху дошкільного і шкільного віку, які мають комбіновані порушення [1, с. 6].

Жестова мова як друга мова, до категорії осіб, які повинні оволодіти УЖМ у зазначеній якості відносяться:

- пізнооглухлі особи;

- слабкочуючі (туговухі) діти, які мають часткову втрату слуху, але спроможні сприймати і розрізняти мовленнєвий потік УЖМ та навичками усного мовлення [1, с. 6].

У поясненні зазначимо, що для дітей з порушеннями слуху УЖМ ні в чому не поступається першій – звуковій. Для «пізнооглухлих» вона служить допоміжним засобом, для слабкочуючих дітей, які мають часткову втрату слуху, УЖМ є повноправним засобом навчання і виховання нарівні зі словесною. І в першому, і в другому випадку УЖМ виступає як знаряддя стимулу для сприймання, диференціювання і засвоєння інформації оточуючого світу. Також для чуючих осіб, які вивчають УЖМ у штучних умовах, вона є *іноземною* мовою. Зокрема, це актуально стосовно чуючих батьків дітей з

порушеннями слуху, сурдопедагогів та перекладачів УЖМ.

Таким чином, під час аналізу програми, ми маємо змогу оцінити, як ускладнюються та підвищуються вимоги до знань учнів з порушеннями слуху, умінь спілкування учнів з порушеннями слуху УЖМ; як відбувається робота над поглибленням та розширенням учнівських знань та кругозору загалом учнів з порушеннями слуху.

Аналіз програми з жестової мови, також показав, як під час викладання даного предмету у дітей з порушеннями слуху розширюються елементарні знання про усне жестове мовлення, виховується любов до рідної української жестової мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамюк Н.Б. Програма «Українська жестова мова.1 клас» для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з порушеннями слуху. К., 2018. 13 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi>
2. Адамюк Н.Б. Перший клас. Перша мова. Програма. К., 2018. 31 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi>
3. Адамюк Н.Б. Перший клас. Друга мова. Програма. К., 2018. 11 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi>
4. Шевченко С.М. *Жестова мова, як основна форма роботи навчання глухих дітей*. Актуальні проблеми сучасної освіти: реалії та перспективи. Матер. Всеукр. конф. студ. та викл. ЗВО (17 травня 2019 р., м. Маріуполь). Маріупольський коледж ДВНЗ Приазовський держ-й техн-й ун-т, Маріуполь, Україна, 2019. С. 502-503. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716063/>